

הואיל משה

פרשת שמיני
שנת תש"פ

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

ובספר בנין שלמה על הרמב"ם הל' תפלה (פ"א-ה"א) כתב לתרץ קושית התוס' הנ"ל, דהנה במסכת קידושין (סז) פריך הגמרא על ר"ה בריה דרב יהושע, ולא, הא עבדא דאיהו לא מצי מקבל גיטיה ושליח מצי משוי, ומשני, ולא היא, ישראל לא שייכי בתורת קרבנות כלל (שהיו הן עובדים את העבודה), עבד שייך בגיטין, דתניא, נראין הדברים שהעבד מקבל גיטו של חבירו מיד רבו של חבירו (אם אינו

מקבל גיטו משום דלא יצא הגט מרשות רבו מקבל הוא גט לחברו שאינו עבדו של רבו אלא של איש אחר דהא יצא הגט לרשות שאינו שלו), אבל לא מיד רבו שלו (אם היו שניהם של איש אחד) עיי"ש, הרי מזה דאם שייך במקצת אותו דבר הו"ל בגדר מצי עבד דמצי משוי שליח, ולפי"ז למ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום, א"כ ישראל נמי איתנייהו בתורת קרבנות דהרי רמיא עליה חובת תפלה, וא"כ י"ל דמשו"ה כהני הוי שלוחי דידן כיון דכל ישראל נחשבו בגדר איתנייהו במקצת תורת קרבנות משום דתפלות כנגד תמידין תקנום והו"ל התפלה כעין עבודה, ועיין בטו"ז או"ח (סי' ק"ב סק"א) דלחד פירושא ואשי ישראל הכוונה על התפילות, דתפילה דהוא נגד הקרבנות נקרא אשי ישראל, הרי שהתפלה בגדר עבודת קרבנות, ומשו"ה שפיר י"ל דכהנים הוי שלוחי דידן.

ובזה מתורץ קו' התוס', די"ל דר"ה בריה דרב יהושע ס"ל דתפלות כנגד אבות תקנום, ולכן לדידיה העבודה הו"ל בכלל מידי דלא מצי עביד, וע"כ ס"ל דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, אבל הגמ' במסכת נדרים קאי להמ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום, והו"ל בכלל מצי עביד, ולכן שפיר איבעיא ליה אי הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא עיי"ש, וכ"כ בספרו חכמת התורה פ' לך (דף שכ"ו:). עיי"ש, והיוצא לנו מזה דאי ס"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, אז י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, משא"כ אי ס"ל דתפלות אבות תקנום, אז י"ל דכהנים הוה שלוחי דרחמנא.

ובספר שפע חיים ירח האיתנים (ח"א דף ס"ז) כתב, דלכאורה יש לעיין אי אמרינן דאבות תקנום, וכי מחמת כן נתחייבו בניהם אחריהם בחיוב גמור, והרי מצינו דקיים אברהם אבינו ע"ה כל התורה עד שלא ניתנה, ואפי"ה חזר הקב"ה ונתן התורה לישראל בסיני, ומשמע דבשביל קבלת אברהם אבינו ע"ה עדיין לא חל החיוב על זרעו אחריו, וי"ל דלא שייך חיובא מחמת שקיימו האבות, ולפי"ז י"ל דלא הוי חיוב תפלה מה"ת אלא דחכמים הם שחייבו להתפלל אותן התפילות שיסדו האבות, אבל למ"ד תפלות כנגד תמידין תקנום, י"ל דס"ל דילפינן מקרא ולעבדו בכל לבבכם כדאיתא בספרי דברים (פרשת עקב פסקא מ"א) ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה, או אינו אלא עבודה ממש וכו' וכן בדוד הוא אומר תכון תפלת

ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעלה תמימים והקרב לפני ה': ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וכבש בני שנה תמימים לעלה: ואיתא בתורת כהנים, וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן, אלא אמר להם אתם יש לכם תחלה וסוף, תחלה שנאמר וישחטו שעיר עזים, ויש בידכם סוף ועשו להם עגל מסכה, יבוא שעיר עזים ויכפר על מעשה עזים, יבוא עגל ויכפר על מעשה עגל עיי"ש, ותמהו המפ' דמה שייכות יש לעון מכירת יוסף עם מעשה העגל.

והנבס"ד, עפ"מש"כ השפע חיים זצ"ל בגליון ישראל סבא (גליון ט'), לפרש הויכוח שהיה בין יוסף להשבטים, דהנה הכתוב אומר וישנאו אותו על חלומותיו ועל דבריו, ולכאורה צריך להבין מה חטאו של יוסף במה שחלם שיהיה מלך שישנאו אותו בשביל זה, ועוד קשה, דאיתא במסכת שבת (דף ט"ז), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, מבואר מזה דשנאת השבטים על יוסף היה על הכתונת פסים שעשה לו יעקב אבינו, והרי הכתוב אומר דשנאתם היה על החלומות ועל דבריו, אולם יש ליישב דשניהם אמת דטענתם היתה כיון דלבש הכתונת פסים דהוא בגדי כהונה, אינו ראוי להיות מלך, וכדאיתא בירושלמי (שקלים פ"ז מ"א) אין מושחין כהנים למלכים עיי"ש, והנה הטעם דא"א לכהן להיות מלך, י"ל דתליא אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו או שלוחי דידן, דהנה זה ודאי דמלך הוא שליח דרחמנא כדכתיב כי לה' המלוכה, ואי ס"ל דכהנים שלוחי דידן נינהו, א"כ כיון דמלוכה הוא שליח דרחמנא, והוא במעלה יותר גדולה, אין ראוי לכהנים שיתערבו בו, כיון דהם אינם במעלה זו שהיו שלוחי דרחמנא, משא"כ אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, שפיר י"ל דגם כהן יכול להיות מלך, ולפי"ז י"ל דיוסף סבר כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, לכן שפיר אפשר להיות מלך, והשבטים סברי כהנים שלוחי דידן נינהו, וא"א לכהן להיות מלך, ולזה אמרו המלך תמלוך עלינו, כיון שאתה כהן א"א להיות מלך עכ"ד.

ואיתא במסכת קידושין (דף כ"ג:), אמר רב הונא בריה דרב יהושע, הני כהני (לענין הקרבת קרבנות) שלוחי דרחמנא נינהו, דאי סלקא דעתך שלוחי דידן נינהו מי איכא מידי דאנן לא מצי עבדינן ואינהו מצי עבדי עיי"ש, והקשו התוס' (ר"ה דאמר) דבמסכת נדרים (דף ל"ה:) מיבעיא ליה להגמ' אי כהני שלוחי דידן נינהו או שלוחי דרחמנא, ולא איפשטא האיבעיא, ולמה לא פשטוה מהא דר"ה בריה דרב יהושע עכ"ק.

קטורת לפניך וכו' עיי"ש, וכ"ה בריש מסכת תענית (דף ב.) ולעבדו בכל לבבכם איזהו עבודה שבלב זו תפלה עיי"ש, ונראה דמקרא אתינן לה תפלה במקום קרבן, ומשו"ה כנגד תמידין תקנום ותפלה הוה מה"ת, ולפיי"ז בהא קמיפלגי דמ"ד תפלות אבות תקנום ס"ל דחיוב תפלה רק מדרבנן, משא"כ למ"ד דכנגד תמידין תקנום ס"ל דחיוב תפלה מה"ת עכ"ד.

ולכאורה לא היה מקום לעורר עליהם על מעשה העגל, דהיה להם אמתלא על חטאתם, לפיי"מ דמבואר במסכת ע"ז (דף ד.) לא חטאו ישראל אלא כדי להורות תשובה, (גבורים ושליטים ביצום היו ולא היה ראוי להתגבר יצום עליהם, אלא גזירת מלך היתה לשלוט בהם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלני אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל שפכרו ונתקבלו בתשובה) ולפיי"ז אין שום חטא בעשיית העגל.

אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דלכן חטאו בע"ז כדי שנדע דתשובה מהני, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, אין להם אמתלא לומר דלכן חטאו כדי להורות תשובה, דהא על חטא דע"ז לא מהני תשובה.

ובספר פרדס יוסף (בפרשתן) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטראווצא זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, עפמש"כ קמאי דהא דמהני תשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכדאיתא במסכת יומא (דף פ"ד.) גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, וכיון דקיי"ל אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש לכן גבי חטא דעבודה זרה שכביכול הרים יד כלפי מעלה בקדוש ונורא שמו יתברך, הו"ל כלי"ת שבמקדש, ושוב אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, ועד"ז ביאר מאמר הכתוב בתהלים (ק"א-ה) סמוכים לעד לעולם וגו' פדות שלח לעמו וגו' קדוש ונורא שמו, היינו סמוכים לעד לעולם מה שאנו דורשין סמוכין דכלאים בציצית דאמרינן עשה דוחה ל"ת עיין במסכת יבמות (דף ד.), ולכן פדות שלח לעמו היינו שמועיל תשובה, אבל קדוש ונורא שמו היינו אם פגם בשם השם וחטא בע"ז לא מהני תשובה דהו"ל בחינת קדוש דהוא כל"ת שבמקדש עיי"ש.

ומקור להא דאמרינן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, איתא במסכת זבחים (דף צ"ד.), ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, יקדש להיות כמוה הא כיצד אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה [ופיי"ש (פסחים) דף מ"ה]. בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת יקדש להיות כמוה, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לבולעת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה כחומר החטאת שנבלע בה לפניו מן הקלעים ולוכרי כהונה וליום ולילה אחד], ופרי"ך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) ונית' עשה (דואכלו אותם דכשריה) ולידחי את ל"ת (דלא תאכל דפסולה), ומשני אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש הוי עשה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה עיי"ש.

ואיתא במסכת מכות (דף כ"ג.), דרש ר' שמלאי, שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות ושישים וחמשה לאוין כמנין ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור), ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם (דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הרי שית מאה ותליסרי) עיי"ש.

ובספר בית ישראל על תרי"ג מצות מצוה כ"א (דף ע"ד ע"ג מדפ"ס) הקשה, דלכאורה יש להבין מחלוקת רבא ורב אשי, דרבא לא אסיק לומר דיקדש הוה עשה, ורב אשי אמר דיקדש הוה עשה, וקשה ממנ"פ, או דלרבא חסר אחת ממנין תרי"ג מצות או לרב אשי יש יתר אחת על מנין תרי"ג, וכקושיית התוס' במסכת סוטה (דף ג.) ד"ה ר' ישמעאל, גבי מחלוקת ר"ע ור"י אם לה יטמא, וקנא את אשתו, לעולם בהם תעבודו אם הנך ג' הוה רשות או חובה עכ"ק.

ובחידושו לפרשת לך (שנת תשס"ד) כתבנו ליישב, דהנה הראשונים נחלקו אי מצות תפלה הוא מה"ת או מדרבנן, דהרמב"ם בהל' תפלה (פ"א-ה"א) כתב, מ"ע מה"ת להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלקיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם, אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, וכ"כ בספר המצות (מ"ע ה) עיי"ש, והרמב"ן בהשגות (שם) האריך טובא וחולק וס"ל דתפלה הוא רק מדרבנן עיי"ש.

ולפיי"ז י"ל דרבא ס"ל כשיטת הרמב"ם דילפינן מקרא ולעבדו בכל לבבכם דתפלה הוא מ"ע מה"ת, ומני ליה למצות תפלה בהדי תרי"ג מצות ובוזה נשלם מנין המצות, ולכן א"א לומר דיקדש הוי עשה, דא"כ יש יתר אחת על מנין תרי"ג, ורב אשי ס"ל כהרמב"ן דהקרא ולעבדו בכל לבבכם אסמכתא בעלמא הוא, ומצות תפלה ל"ה בכלל התרי"ג מצות, ולכן צריך לומר דיקדש הוי עשה, דבכך יהיו נשלמין מנין התרי"ג מצות עכ"ד.

ולפיי"ז יבואר דברי התורת כהנים, דמשרע"ה אמר להם אתם יש בידכם תחלה וסוף, דהיינו, דהחטא שחטאו בשעיר עזים במכירת יוסף זהו הגורם שיתעורר חיוב בשביל חטא העגל, כי אלמלא חטאו במכירת יוסף, הו"ל אמתלא דאין לחשוב להם עון כי לא חטאו אלא להורות תשובה, אך כיון שמכרו את יוסף דס"ל כהנים שלוחי דידן, וא"כ ס"ל תפלות כנגד תמידין תקנום, ותפלה הוא מה"ת, ויקדש לא הוי עשה, וא"כ הטעם דלא אמרינן עשה דוחה ל"ת באכילת קדשים פסולין, משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולפיי"ז לא מהני תשובה על חטא דע"ז, ומעתה אין להם אמתלא על עשיית העגל, וזהו שאמר להם משה כיון שיש בידכם תחלה על כן נתגולל עליכם שיש בידכם בסוף ודו"ק.

ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד וידם אהרן: ואיתא במדרש, וידם אהרן, מה הוה ליה למימר וביום השמיני ימול בשר ערלתו והוא פלאי.

והנבס"ד, דאיתא במסכת שבת (דף קל"ב), מנלן דמילה דוחה שבת, אמר קרא ביום (וביום השמיני ימול בשר ערלתו) ביום אפילו בשבת (מדלא כתיב בשמיני ימול) עיי"ש, ובמסכת סנהדרין (דף נ"ט), איתא, כל מצוה שנאמרה לבני נח ונישנית בסיני לזה ולזה נאמרה, ופריך הגמ' והרי מילה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתה את בריתי תשמור, ונישנית בסיני וביום השמיני ימול, לישראל נאמרה ולא לבני נח (דלא חשבה גבי שבע מצות), ומשני ההוא למשרי שבת הוא דאתא, ביום ואפילו בשבת עיי"ש.

ובספר פנים יפות (פ' תורית) הקשה, דלמ"ל קרא דמילה דוחה שבת, אמאי לא אמרינן דעשה דמילה דוחה הל"ת דשבת, ואי"ל משום דשבת הוה עשה ול"ת ואין עשה דוחה לתו"ע, דהא עשה שיש בו כרת דוחה אפילו לתו"ע, כמש"כ התוס' במסכת זבחים (דף ל"ג:) ד"ה לענין מלקות, ומילה הוה עשה שיש בו כרת,

והנבס"ד, דאיתא במסכת כתובות (דף מ.) גבי אונס דדרשו חז"ל ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו, ופריך הגמ' וניתי עשה ותדחי ל"ת, ומשני היכא אמרינן עשה דוחה ל"ת כגון מילה בצרעת דלא אפשר לקיומה לעשה, אבל הכא אי אמרה לא בעינא מי איתיה לעשה כלל, ועיי"ש ברש"י ובתוס', אך הרמב"ן כתב וז"ל, מי איתיה לעשה כלל, ולא אשכחן עשה דקיל שברשות האדם לבטלו מעיקרו שיהא דוחה ל"ת, דלא גלי לן רחמנא בכי האי עשה, ודמי לעשה שאינו שוה בכל דלא דחי עכ"ל, וכ"ה דעת הר"ן במסכת סנהדרין (דף י"ח.) לענין יבום עיי"ש, ולפי"ז י"ל דלכן איצטריך קרא דמילה דוחה שבת, כיון דהוי עשה שאינה שוה בכל דהרי אשה פטורה מלמול את בנה, ובכה"ג לא שייך עשה דוחה ל"ת.

ולכאורה לא היה מקום לעורר עליהם על מעשה העגל, דהיה להם אמתלא על חטאתם, לפי"מ דמבואר במסכת ע"ז (דף ה:) לא חטאו ישראל אלא כדי להורות תשובה (גבורים ושלטים ביצום היו ולא היה ראוי להתגבר יצום עליהם, אלא גזירת מלך היתה לשלוט בהם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלני אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל שכפרו ונתקבלו בתשובה), ולפי"ז אין שום חטא בעשיית העגל.

אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דלכן חטאו בע"ז כדי שנדע דתשובה מהני, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, אין להם אמתלא לומר דלכן חטאו כדי להורות תשובה, דהא על חטא דע"ז לא מהני תשובה.

ובספר פרדס יוסף (בפרשתן) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטרובוצה זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה לע"ז, כיון שכל ענין התשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכדאיתא במסכת יומא (דף פ"ו:) גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, וכ"ז בשאר עבירות, אבל כשחטא בע"ז ושלח יד בקדוש ונורא שמו יתברך, הו"ל מכלל ל"ת שבמקדש, דקיי"ל במסכת זבחים (דף צ"ו:) דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דע"ז עיי"ש.

ומקור להא דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, איתא במסכת זבחים (דף צ"ו:) חנו רבנן, כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה (כגון המחה שומן חטאת וסך ממנו צלי של שלמים ונבלע בו), יקדש להיות כמוהו הא כיצד, אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה, ונפירש"י (פסחים מה.) בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת, יקדש להיות כמוהו, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לכולעת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה, כחומר החטאת שנבלע בה לפניו מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד, ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) וניתי עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את ל"ת (דלא תאכל דפסולה), ומשני אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש שנאמר ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי ניתי עשה (דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי הל"ת (דעצם לא תשברו בו), אלא ש"מ אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה עיי"ש.

ובספר מלא הרועים ערך עשה דוחה ל"ת (אות כ"ז) כתב, דזה דאמרינן אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש תליא במחלוקת, אי בעשה שאינה שוה בכל אמרינן עשה דוחה ל"ת או לא, דהלא רבא יליף לה מדלא אתי עשה דאכילת פסח ודחי ל"ת דעצם לא תשברו, אך י"ל דלכן לא דחי משום דהעשה אינו שוה בכל, לא מיבעיא למ"ד נשים בראשון רשות דאינו נוהג בנשים, ואפילו למ"ד נשים בראשון חובה, אינו נוהג בערל שמתו אחיו מחמת מילה, אף דחייב בכל מצוות אינו במצות עשה דאכילת פסח, אך י"ל דחייב במצוה רק דמחוסר תיקון, אבל עכ"פ למ"ד נשים בראשון רשות אזי עשה דאכילת פסח אינו שוה בכל, ועוד נ"ל דעשה דפסח ואכילת קדשים אינו שוה בכל, דאינו באוננים ומחוסר כפורים, והל"ת שוה בכל, ואי בכה"ג לא אמרינן עשה דוחה ל"ת י"ל דבאמת אמרינן עשה דוחה ל"ת שבמקדש, והטעם דאינו דוחה משום דהוא עשה שאינה שוה בכל, משא"כ אי ס"ל דאף בעשה שאינה שוה בכל אמרינן עשה דוחה ל"ת, עכצ"ל דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש, ובספר מאה שערים (שער א').

עכ"ד, ולפי"ז לא מוכח מכאן דמילה דוחה שבת, ולכן צריכין קרא וביום השמיני.

ובשו"ת נחלת יוסף או"ח (סי' כ"ח אות ה') כתב, דזהו רק אי ס"ל דמצהב"ע הוא דרבנן אז י"ל דל"ה זמן גרמא כיון דבדיעבד קיים המצוה, וצריכין קרא דאותו למעוטי נשים ממצות מילה, משא"כ אי ס"ל מצהב"ע דאורייתא ואז בעשה המצוה אף בדיעבד לא קיים המצוה מכח מצהב"ע שפיר חשוב עי"ז זמן גרמא עכ"ד, ולפי"ז תירוצו של האו"ח א"ש רק א"א מצהב"ע דרבנן.

ובדעת זקנים לבעה"ת (בפרשתן) כתב, דנדב ואביהוא עשו שלא כהוגן בהבאת האש, ואע"ג דאמרין מצוה להביא מן ההדיוט כדכתיב ונתנו בני אהרן אש, היינו לאחר שירדה אש מן השמים שאכלה העולה, אבל בפעם ראשונה לא היה להם להביא מן ההדיוט קודם שתרד אש מן השמים, שממעטין בכבוד שמים שכולם יאמרו באש של הדיוט נאכל הקרבן, ולכן כשהביאו אותה פגעה בהם האש היורדת מן השמים עכ"ל.

ולכאורה יש להעיר, דאיתא במסכת שבת (דף קל"ז), מי שהיו לו שני תינוקות, אחד למול בערב שבת ואחד למול בשבת, ושכח ומל את של ערב שבת בשבת, ר' אליעזר מחייב חטאת, ור' יהושע פוטור (דס"ל טעה בדבר מצוה ועשה מצוה פטור) עיי"ש, וכן איתא במסכת סוכה (דף מ"א), ר' יוסי אומר, יו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת ושכח והוציא הלולב לרשות הרבים, פטור מפני שהוציאו ברשות, (ברשות מצוה שהיה טרוד במצוה ומחשב ועסוק וממחר לעשותה ומתוך כך טעה ושכח שהוא שבת וקסבר ר' יוסי טעה בדבר מצוה ועשה מצוה דפטור) עיי"ש, וא"כ גם גבי נדב ואביהוא אמאי נענשו על מה שהביאו האש, הלא הבאת האש מן ההדיוט הוא מצוה א"כ הו"ל דטעה ברבר מצוה ועשה מצוה דפטור.

אך י"ל, דאיתא במסכת שבת (דף ב'), פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני בעל הבית חייב, וכתב הברטנורא, ולהכי נקט הוצאה בלשון עני ועשיר, דאגב אורחיה קמ"ל דאף שבעל הבית קיים מצות צדקה עם העני, חייב דהו"ל מצוה הבאה בעבירה וחייבין עליה עיי"ש, והעיר התוספות יו"ט, דהא הבעל הבית הו"ל טעה בדבר מצוה ועשה מצוה דקי"ל דפטור עיי"ש, ובשו"ת חמדת שלמה חאו"ח (סי' כ"א) כתב ליישב דברי הברטנורא, דיש לחלק בין מילה דפטור להנותן צדקה, די"ל דרק בנתן הבעל הבית צדקה חייב מפני דהוי כלא עשה מצוה, שכן הוא מצהב"ע דהלא עיקר המצוה הוא על הנותן, וכין דהוי מצהב"ע לא הוי מצוה כלל ולכן חייב, אבל במילה אין לדונן כמצוה הבאה בעבירה, הואיל דעיקר המצוה הוא שהתינוק יהא נימול ולא יהא ערל, וכיון דמעשה המילה כבר נעשה, איתעביד המצוה עכ"פ דביעבד ולכן לא חשיב מצהב"ע, ולכן שפיר יש לפוטרו מדין טעה בדבר מצוה ועשה מצוה עיי"ש.

והנה בפרשתן (פרשה י"ב) עה"פ וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים, פירש"י הנותרים מן המיתה, מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על עון העגל, הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו, ואין השמדה אלא כילוי בניו, שנאמר ואשמיד פריו ממעל, ותפלתו של משה בטלה מחצה, שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא עכ"ד, מבואר מזה שסיבת מיתת נדב ואביהוא היתה בשביל חטא העגל.

ומעתה יובן דברי המדרש, דאהרן הו"ל לטעון הלא כתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו, דאיתא ללמד דמצות צילה דוחה שבת, ולכאורה למ"ל קרא הלא י"ל דעשה דמילה דוחה ל"ת דשבת, וע"כ דלא אמרינו גבי מצוה מילה עשה דוחה ל"ת, דהוה עשה שאינה שוה בכל, ולפי"ז י"ל דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת גבי קדשים ושבירת עצם, משום דהוה עשה שאינה שוה בכל, וס"ל עשה דוחה ל"ת במקדש, ומהני תשובה על חטא דע"ז, וא"כ יש להם אמתלא על עשיית העגל, ואמאי נענשו נדב ואביהוא, ועכ"ז שתק ודו"ק.

(ב) עוי"ל עפ"י הנ"ל דלכן נשנית קרא וביום השמיני ימול בשר ערלתו בסיני, למשרי שבת הוא דאתא ביום ואפילו בשבת עיי"ש.

ובמסכת קדושין (דף כ"ט) דרשינן מדכתיב גבי מילה וימל אברהם את יצחק בנו כאשר צוה אותו אלקים, אותו ולא אותה, דנשים פטורות ממ"ע דמילה, והקשו בתוס' למ"ל קרא, תיפ"ל דבלא"ה פטורין דמצ"ע שהז"ג הוא, דנימול בשמיני ללידתו, ותירצו דכיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק, לאו זמן גרמא הוא, וא"ת אכתי מ"ע שהז"ג הוא דאין מלין אלא ביום, וי"ל דאיתא כמ"ד דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה, עיי"ש, והקשה העצמות יוסף דמ"מ חשוב מילה מצות עשה שהז"ג, דהא אינה נוהגת בשבת, ותירץ דכיון דמילה בזמנה נוהגת בשבת שפיר חשוב מצות עשה שלהז"ג, ואיצטריך למילף מהא דכתיב אותו ולא אותה עכ"ד.

והקשה כ"ק אדמו"ר מצאנז-זוועהיל זצ"ל (פרשת תזריע תשס"א), דלפי"ז קשה דלמה לן הקרא וביום השמיני ימול בשר ערלתו דמילה דוחה שבת, הא שמעינן לה מהא דכתיב אותו ודרשינן ולא אותה, ולכאורה למ"ל קרא דנשים פטורות הא מילה הוה מעשהז"ג דאינו נוהג בשבת, וע"כ משום דמילה בזמנה דוחה שבת, וממילא ידעינן בלא קרא דוביום השמיני דמילה בזמנה דוחה שבת עכ"ק, ועיין בספר שליחות אליהו (ח"ב פרשת לך).

אך לפימש"כ האו"ח לתרץ קושית התוס', דהנה הב"י ביור"ד (סי' רס"ב) כתב, דאם מל בלילה אין צריך לחזור ולהטיף דם ברית עיי"ש, ולפי"ז מיושב קושית התוס' דכיון דבדיעבד יוצא גם בלילה לא מקרי מעשהז"ג ולכן צריך קרא דאותו ולא אותה

לומר דעשה דתשביתו דוחה ל"ת דלא תעשה מלאכה הנאמר ביו"ט, אלא דאנן קיי"ל דאין עשה דוחה לתו"ע, והיינו כששורף החמץ בשריפה ממש, אבל בזה דכתבתי דליכא עשה דשביתת יו"ט רק ל"ת דלא תעשה מלאכה שפיר אתי עשה דוחי ל"ת עכ"ד, וכ"כ הפני יהושע במסכת שבת (דף כ"ה:) ד"ה בא"ד וקשה לר"י, וכ"כ בספר קדושת יו"ט עה"ת (פרשת ויקהל), מבואר מזה דהיכי דהאיסור הוא רק מכה אחשביה אז ליכא רק הל"ת ולא העשה.

ובספר מגן אבות (דף ד' מופה"ס) הקשה, להרמב"ם דס"ל חובל משום מפרק תולדה דדש, א"כ למ"ל קרא למשרי מילה בשבת, הלא בעינן דוקא דם כגרוגרת, והרי גבי מילה ליכא דם כל כך, ותירץ דמיגו דחשוב שיעור לענין מצוה חשוב נמי שיעור לענין שבת עכ"ד, ועיין בשו"ת מהרי"א אסאד חיו"ד (ס"י רמ"ש) ובשו"ת אבני נזר חאו"ח (ס"י נ"ז אות ז') עיי"ש, ולפי"ז דכל האיסור הוא רק מכה אחשביה, ליכא רק הל"ת ולא העשה, ומעתה הדקלי"ד למ"ל קרא דמילה דוחה שבת, תיפ"ל דאמרינן עשה דוחה ל"ת.

אך י"ז דכ"ז הוא רק אי אמרינן דגבי איסורי שבת אמרינן חצי שיעור מותר מה"ת, ולפי"ז תקשי למ"ל קרא למשרי מילה בשבת, כיון דליכא שיעור דם וצ"ל דעכ"ז אסור למול בשבת משום דהמצוה מחשיבו, משא"כ אי אמרינן דבאיסורי שבת ג"כ אמרינן חצי שיעור אסור מה"ת, א"כ י"ל דלכך צריך קרא דמילה מותר בשבת, ולא משום דהמצוה מחשיבו למלאכה, ואיכא לתו"ע, ולכן צריכין קרא דמילה דוחה שבת.

ואיתא במס' יומא (דף ע"ד) חצי שיעור, ר' יוחנן אמר אסור מן התורה, ריש לקיש אמר מותר מן התורה, ר' יוחנן אמר אסור מן התורה כיון דחזי לאיצטרופי איסורא קא אכיל, ריש לקיש אמר מותר מן התורה אכילה אמר רחמנא וליכא וכו' עיי"ש, ולפי"ז כתב בשפת אמת שבת (דף ע"ד) ד"ה בגמ' מתקיף לה וכו', דלטעמא דאמרינן דח"ש אסור משום דחזי לאיצטרופי, א"כ י"ל דה"ה באיסורי שבת אמרינן דח"ש אסור משום דחזי לאיצטרופי, משא"כ אי ילפינן ח"ש מקרא דכל חלב, לפי"ז י"ל דדוקא במידי דאכילה אמרינן דח"ש אסור, משא"כ באיסורי שבת י"ל דח"ש מותר מה"ת עיי"ש.

והריטב"א בחידושו למס' יומא (דף ע"ד) כתב וז"ל, ואע"ג דריו"ח מכל חלב נפקא ליה מפרשינן לדידיה טעמא דקרא עיי"ש, מבואר מזה דהא דאמרינן טעמא דחזי לאיצטרופי אף דדרשינן מכל חלב, הוא משום דדרשינן טעמא דקרא, ונפק"מ היכא דל"ש חזול"א אז אמרינן דח"ש מותר, וכ"כ בספר גנת וורדים (פ"ג כ"ז) ד"ה עוד וכו', דהטעם דחזול"א הוא משום דדרשינן טעמא דקרא עיי"ש, ולפי"ז אי דרשינן טעמא דקרא ואמרינן דח"ש אסור משום דחזי לאיצטרופי, א"כ י"ל דה"ה באיסורי שבת אמרינן דח"ש אסור משום דחזי לאיצטרופי, משא"כ אי ס"ל לא דרשינן טעמא דקרא וילפינן איסור ח"ש מקרא דכל חלב, לפי"ז י"ל דדוקא במידי דאכילה אמרינן דח"ש אסור, משא"כ באיסורי שבת י"ל דח"ש מותר מה"ת.

ולפי"ז י"ל, דהנה כאן המצוה הוא בעצם הבאת האש, ולא לצורך הקטרת האימורים דע"ז סגי באש היורד מן השמים, א"כ כשהביאו האש שלא כתיקונו, הו"ל נמי כמצוה הבאה בעבירה, ואין לדונו כטעה בדבר מצוה ועשה מצוה, דלא נחשב כלל למצוה דאדורבה הו"ל מצהב"ע, אך כ"ז א"ש אי ס"ל מצהב"ע הוא מדאורייתא, אבל אי נימא כשיטת התוס' בסוכה (טו) ד"ה מה, דמצוה הבאה בעבירה הוא רק פסול מדרבנן, א"כ מה"ת יצא ידי חובתו גם כשנעשה בעבירה, א"כ הו"ל כטעה בדבר מצוה ועשה מצוה דפטור.

ובזה יבואר דברי המדרש, דאף שהיתה לאהרן טענה על מה שהקב"ה המית את נדב ואביהוא, אף על פי כן וידום אהרן, ומקשה המדרש מה היה לו לומר, ומשני וכיום השמיני ימול בשר ערלתו, דמיניה ילפינן דמילה דוחה שבת, ולכאורה קשה דלמה לי קרא, הלא שמעינן לה מהא דכתיב אותו ודרשינן ולא אותה דמיניה מוכח דנימול בשבת, דאם לא כן הוה מצוה עשה שהזמן גרמא ולא צריך קרא, וע"כ דיש לתרץ קושית התוס' כמש"כ האור חדש וכנ"ל, ולפי"ז מוכח מכאן דמצוה הבאה בעבירה הוא מדרבנן, ומה"ת יצא ידי חובתו גם כשנעשה בעבירה, א"כ הו"ל כטעה בדבר מצוה ועשה מצוה דפטור, וא"כ לא הגיע להם שום עונש, ועכ"ז וידום אהרן ודו"ק.

ג) עו"ל, עפי"ק הפנים יפות הנ"ל, דלמ"ל קרא דמילה דוחה שבת, אמאי לא אמרינן דעשה דמילה דוחה הל"ת דשבת, דהא כללא הוא בכה"ת דאמרינן עשה דוחה ל"ת עיי"ש, וכתבו לתרץ משום דשבת הוה לתו"ע ואין עשה דוחה לתו"ע, ולכן צריכין קרא דמילה דוחה שבת עכ"ד.

ולכאורה יש להעיר, דאיתא במסכת פסחים (דף ה"ה), דר"ע ס"ל דילפינן דחמץ אסור משש שעות ולמעלה, מדכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, וכתיב כל מלאכה לא יעשה בהם, ומצינו להבערה שהוא אב מלאכה, אמר רבא שמע מינה דר"ע ס"ל אין ביעור חמץ אלא שריפה, (ופירש"י דאי ס"ל השבתתו בכ"ד, לוקמי ביו"ט ויבערו בדבר אחר, יאכילו לכלבים או ישליכו לים) עיי"ש, והקשה הפנ"י לפימ"ש רש"י במסכת ביצה (דף כ"ז) ד"ה חלה שנטמאת, דגם להאכיל לכלבים אין מבערין ביו"ט משום דרחמנא אחשביה להבערתן וכו' עיי"ש, א"כ גם בחמץ איכא מצוה לבערו ונימא אחשביה, וגם להאכיל לכלבים או להשליכו לים אסור ביו"ט עכ"ק.

ובספר ישועות יעקב חאו"ח (ס"י תקי"ז סק"ה) כתב לתרץ וז"ל, ונראה לי, דבאמת עשיית מלאכה ביו"ט יש בזה עשה ול"ת, והיינו לאו דלא תעשה מלאכה ועשה דשבתון, ונראה, דהיכי דהמלאכה מצד עצמה אין בה טורח, אלא דרחמנא אחשביה למלאכה לפי שמקיים בה מצוה, אף שהוא בכלל לא תעשה מלאכה, דמה שהוא בכלל מלאכה חל עליה ל"ת דכל מלאכה לא תעשה, אבל לענין עשה דשבתון, דנימא דאין הגוף שובת בעשייתו מלאכה כזו, אי אפשר לנו לומר, דהרי כיון דאינו עושה מלאכה שיש בה טורח, הרי גופו שובת באמת, ואין בזה עשה דשבתה, ובה"ה א"ש דבאמת מהראוי

הוא שוגג דלא שייך לומר סברתי שלא ישמע לי, דלמה לא ישמע לו כיון דהוא שוגג, הלכך למאן דס"ל דרשינן טעמא דקרא, שפיר י"ל דהשליח פטור והמשלח חייב, אבל למאן דלא דריש טעמא דקרא, שפיר י"ל דגם בכה"ג השליח חייב והמשלח פטור, דהא מגזירת הכתוב הוא דאין שליח לדבר עבירה עיי"ש, ועיין בשו"ת נובי"ק חאבה"ע ז' (סי' ע"ח) שכתב וז"ל, דאי מדינא דאורייתא אין שלד"ע מקראי ילפינן, וקיי"ל כרבנן דלא דרשינן טעמא דקרא להוציא דבר מכללו, ואין הטעם משום דברי מי שומעין שנחלק מחמת כך וכו' עיי"ש.

ובזה יבואר המדרש, דאהרן היה לו טענה אמאי נענשו נדב ואביהוא, ואת"ל דנענשו בשביל עשיית העגל, הלא כתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו, דלכך נשנית בסיני להורות דמילה דוחה שבת, ולכאורה קשה למ"ל קרא דדוחה שבת, תיפ"ל דעשה דמילה דוחה הל"ת דשבת, ואי"ל דשבת הוה לתו"ע ואין עשה דוחה לתו"ע, דהלא כל האיסור הוא רק משום דהמצוה מחשיבו למלאכה ובכה"ג ליכא רק ל"ת ולא עשה, וע"כ דגם באיסורי שבת ס"ל דח"ש אסור מה"ת, דח"ש אסור משום דחזי לאיצטרופי, וע"כ דס"ל דרשינן טעמא דקרא, ולפי"ז היכא דהשליח הוא שוגג, אמרינן דהשליח פטור והמשלח חייב, ומעתה אמאי נענשו נדב ואביהוא, ואף על פי כן וידום אהרן ודו"ק.

ד' עוי"ל, דבהקדמה לספר ים התלמוד עמ"ס בבא קמא (א"ת י"ג), הביא מה שפירש אביו דברי המדרש (רות פרשה ה"ד) עה"פ ישלם ה' פעלך ותהי משכרתך שלימה תחת אשר באת לחסות, אמר רב חסא תחת אשר באת עיי"ש, והוא פלאי דמה מוסיף רב חסא על המקרא, ויל"פ עפ"י דהרשב"א ז"ל דלכך אמרינן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, כיון שהמצות הן אות על אחדותו ית"ש, והיינו שבקיום המצות מעדין על מלכות שמים, ואם היו נותנין לו תיכף שכר היה כנוטל שכר להעיד דעדותו בטלה כמבואר במסכת קידושין (דף נ"ח), ואמנם בשו"ע חו"מ (סי' ל"ד סעיף י"ח וברמ"א) איתא, דהא דנוטל שכר להעיד פסול, הוא דווקא כשכבר ראה את העדות ומחוייב להעיד על הדבר ואם נמנע מלהעיד מוזהר הוא באם לא יגיד ונשא עונו, על כן אינו רשאי ליטול שכר על כך, אבל מי שאינו מחוייב להעיד ונוטל שכר כדי לילך ולראות הדבר כדי שיהיה עד בדבר מותר ליקח שכר עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דאע"ג דישאל המקיים מצות אין ראוי לו לקבל שכר כדי שלא יהא כנוטל שכר להעיד, מ"מ גוי שבא ומכניס עצמו לחסות בצל כנפי השכינה, ולקיים מצוות השם שפיר בדין שיקבל שכר גם בהאי עלמא, והיינו כיון שבא מעצמו להתגייר ולקבל על עצמו את העדות הו"ל כמי שהולך לראות ולהעיד דרשאי לקבל שכר, וז"ש המדרש, דאמר הכתוב ישלם ה' פעליך שתקבל שכר בעוה"ז, והוקשה לרב חסא הלא קיי"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ע"ז מתרץ תחת אשר באת, רצ"ל דמהאי טעמא תקבל שכר גם בעוה"ז על שבאת מעצמך ליכנס תחת כנפי השכינה במה שלא נתחייבה כלל עכ"ד.

ובספר נחלת עזריאל (פ' תצוה) על דברי המדרש בשעה שאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך הרע למשה וכו' כתב, די"ל דאין לחשוב עון על אהרן בגין אותו מעשה, כיון דאהרן לא היה מתכוון כלל לשם ע"ז, כמו שהתנצל עצמו ואשליכהו באש ויצא העגל הזה, ואמנם עדיין היה חטא בידו מצד היותו שליח דידהו, דהרי הם עשאוהו שליח לדבר זה, וקיי"ל דאין שליח לדבר עבירה, וא"כ אין העון תלוי במשלחיו אלא בו, אך ז"א כי במה שהיה שוגג שיצא העגל הזה שלא במתכוון נסתר הטענה דאין שלד"ע, דטעמא דמילתא דאין שלד"ע היינו משום דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, וכשהוא שוגג לא שייך לומר דברי מי שומעין, כדאיתא במסכת ב"ק (דף ע"ט), הגנב שמסר טלה לכהן בעד בכורות בנו, נתחייב הגנב משעה שמשך הכהן, והקשו בתוס' (ר"ה נ"ח) הא קיי"ל אין שלד"ע ויתחייב הכהן שלקח, ות"י דלא ידע הכהן שהוא גניבה עיי"ש, ה"נ גבי אהרן שלא ידע שיצא העגל הזה והיה שוגג ודאי יש שלד"ע, ותלוי העון ביד משלחיו ואהרן אין בו שמץ עון עכ"ד.

אך זה תלוי בפלוגתת הראשונים, דבמסכת קידושין (דף מ"ב) פריך הגמרא מהא דשליח שלא עשה שליחותו (אם היו אצלו מעות הקדש וטעה כסבור שהן של חולין ומסרו לשליח ליקח בהן חלוק וקנה בהן טלית), אמרינן דשליח מעל (ולא השולח שבדבר זה אינו שלוחו), ואמאי נימא אין שלד"ע, והקשו התוס' (ר"ה אמאי מעל), דהא ע"כ מיירי בשוגג דאי במזיד ליכא מעילה, וכיון דמיירי בשוגג שפיר י"ל יש שלד"ע, כיון דלא שייך למימר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין כיון שהוא שוגג, ותירצו דמיירי דאח"כ נזכר השליח וכו' עיי"ש, ומשמע מזה דהתוס' ס"ל דעיקר הטעם דאין שלד"ע הוא משום דברי הרב ודברי התלמיד וכו' ולא משום גזיה"כ גרידא, ולכן ס"ל דבשוגג אמרינן יש שלד"ע.

אמנם הריטב"א (ס"ט) כתב אהא דאמרינן שם בטעמא דאין שליח לדבר עבירה משום דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין וז"ל, פירוש טעמא קאמרינן שהוא כן על הרוב, מיהו דינא דאורייתא הוא כדלקמן, ואפילו היכא דליתיה להאי טעמא כגון שהוא שוגג וכיוצא בזה וכו', והיינו דאקשינן אהא דתניא שליח שעשה שליחותו בעה"ב מעל, ואמאי נימא אין שלד"ע, והא התם דהוי שליח שוגג ואפי"ה פרכינן דנימא אין שלד"ע, ואע"ג דל"ש למימר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין עכ"ל, הרי דהריטב"א ס"ל דהא דאין שלד"ע אינו מטעם דברי הרב ודברי התלמיד וכו' אלא דגזיה"כ הוא משום דהוי שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין כמבואר בגמ' שם, ולכן אפילו במקום דלא שייך הטעם דברי הרב וכו' מ"מ בכל גווני ליכא שליחות בדבר עבירה.

וכתב בספר מלוא הרועים ח"ב ערך טעמא דקרא (א"ת ד), דהך דינא אי בשוגג אמרינן יש שלד"ע או אין שלד"ע, תלוי בפלוגתת התנאים במסכת ב"מ (דף קט"ו) אי דרשינן טעמא דקרא או לא דרשינן, דהרי הטעם דאמרה תורה דאין שלד"ע, היינו משום דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, וכמבואר בסמ"ע שהשליח אומר סברתי שלא ישמע לי, ולפי"ז י"ל דהיכא דהשליח

ובספר שער בנימין (דרוש י' דף ע"ד מדפ"ס) ד"ה ובזה, כתב לפרש בזה מה דאיתא במדרש אין ישראל ניוזנין אלא בזכות אמונה, והיינו משום דנהי שאחר שקבלנו את התורה כבר מחוייבים לקיימה, וממילא אין בדין ליטול שכר בעד קיום המצוות, כי אין לקבל שכר על עדות ה', אבל על תחילת הקבלה שקבלנו על עצמינו עול מלכותו באהבה על זה עצמו שקבלנו עלינו להתחייב להיות עדים על מלכותו ית"ש בכך שנקיים את מצוותיו, ע"ז שפיר מגיע לנו שכר בעוה"ז, ולכן על מה שהאמינו בה' ואמרו נעשה ונשמע וקיבלו עליהם ועל זרעם עול המצוות להעיד על הבורא ית"ש, על קבלה זו שהכניסו עצמם שלא מן החיוב ראוי לשלם שכרם רב על פי פעלם.

ובחנוכת התורה (פ' משפטים) עה"פ ורצע אדוניו את אזנו במרצע, וכתב רש"ז"ל מה ראה אוזן לירצע יותר מכל שאר אברים שבגוף, אמר ר' יוחנן בן זכאי אוזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנוב תרצע, ולכאורה תמוה הא הפסוק לא תגנוב מיירי בגנוב נפשות והא לזה מכרוהו בגניבת ממון, ויש לומר עפ"מ דאיתא בילקוט (רמז רפ"ה) עה"פ וידבר אלוקים את כל הדברים האלה לאמור, מלמד שאמר הקב"ה כל הדברות בדיבור אחד מה שאי אפשר לאוזן לשמוע ולפה לדבר וכו', דבר אחר מלמד שלכל דיבור ודיבור נמסר לישראל כל הפרטים והענפים השייכים לאותו דיבור, דרך משל בדיבור לא תרצח אמר נמי המלביץ פני חבירו שהוא כעין רציחה דאזיל סומקא ואתי חיוורא וכן כל כיוצא בזה, וכן בדיבור לא תגנוב אמר גם גונב ממון וגונב דעת הבריות וכיוצא בזה וכו' עיי"ש, וכ"ה במד"ר פ' תשא (פרשה מ"ז-ס"א) בשעה שנגלה הקב"ה בסיני ליתן תורה לישראל אמרה למשה על הסדר מקרא ומשנה תלמוד ואגדה שנאמר וידבר אלוקים את כל הדברים האלה אפילו מה שהתלמיד שואל לרב אמר הקב"ה למשה באותה שעה עיי"ש.

א"כ השתא יובן דברי רש"ז"ל הנזכר לעיל, אוזן ששמע על הר סיני לא תגנוב, א"כ כיון ששמע על כרחך א"א לומר כפשוט הראשון של המדרש הנזכר לעיל על את כל הדברים האלה לאמור וכו', אלא על כרחך דהפשט השני הוא עיקר שאמר פרטי הדברים של כל דיבור ודיבור, נמצא אף דהפסוק לא תגנוב קאי על גניבת נפשות, מכל מקום הפרטי דברים נאמרו עמו והוא גניבת ממון וגניבת דעת וכל כיוצא בזה כנזכר לעיל, וא"כ שמע האוזן על הר סיני לא תגנוב על גניבת ממון ג"כ והוא הלך וגנוב לכך תרצע עכ"ז, ונמצא דאיכא ב' פירושים בתיבת כל, או שאמר בדיבור את כל הדברות מה שא"א לשמוע, או שכל מצוות התורה נכללו בעשרת הדברות, ומעתה אי אמרינן דבעשרת הדברות נכללו כל התרי"ג מצוות, א"כ חלו הקידושין ואיכא חטא במעשה העגל.

ולכאורה י"ל דהב' פירושים תליא בפלוגתא ר' ישמעאל ור"ע בחגיגה (י' דף ע"ד מדפ"ס) ד"ר"י ס"ל כללות נאמרו בסיני (והבא דברים נאמרו סתומים בסיני שלא נתפרשו כל צרכן) ופרטות באוהל מועד (משווקם המשכן ודיבר עמו מעל הכפורת), ור"ע ס"ל כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו (פעת שנית וכל מה שנאמר כאן נאמר כאן ואעפ"י שלא נכתב) באוהל מועד, ונשתלשו בערכות מואב (מפי משה לישראל) וכו' עיי"ש, דלר"ע דס"ל כללות ופרטות כולם כאחת נאמרו למשה בסיני, הפירוש הוא דכל התרי"ג מצוות נכללו בעשרת הדברות שכולן כאחת בסיני נאמרו, ולר"י דס"ל שלא נאמרו בסיני אלא הכללות בלבד הפירוש הוא שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדיבור אחד.

ובספר שער בנימין (דרוש י' דף ע"ד מדפ"ס) ד"ה ובזה, כתב לפרש בזה מה דאיתא במדרש אין ישראל ניוזנין אלא בזכות אמונה, והיינו משום דנהי שאחר שקבלנו את התורה כבר מחוייבים לקיימה, וממילא אין בדין ליטול שכר בעד קיום המצוות, כי אין לקבל שכר על עדות ה', אבל על תחילת הקבלה שקבלנו על עצמינו עול מלכותו באהבה על זה עצמו שקבלנו עלינו להתחייב להיות עדים על מלכותו ית"ש בכך שנקיים את מצוותיו, ע"ז שפיר מגיע לנו שכר בעוה"ז, ולכן על מה שהאמינו בה' ואמרו נעשה ונשמע וקיבלו עליהם ועל זרעם עול המצוות להעיד על הבורא ית"ש, על קבלה זו שהכניסו עצמם שלא מן החיוב ראוי לשלם שכרם רב על פי פעלם.

ולפי"ז י"ל דאי נימא כר"ע דס"ל בחגיגה (י' דף ע"ד מדפ"ס) דכללות ופרטות ניתנו בסיני, א"כ בדין הוא שיקבלו שכר על כל המצוות, שהרי מיד בהר סיני באנו מרצון להכניס עצמינו לעול כל התרי"ג מצוות, ועל דב"ז שבאו מעצמם איכא שכר מצוה בהאי עלמא וכנ"ל, משא"כ אי ס"ל כר' ישמעאל (ע"ז) דכללות ניתנו בסיני ופרטות באוהל מועד, וא"כ אין להחשיב את המצוות אלא לאחר שנתפרשו בפרטות באוהל מועד, ואז כבר היו כמחוייבים בעדות מעת מעמד הר סיני, ועל הכללות לחוד שקבלו ברצון בסיני לא שייך קבלת שכר, כי הכללות ללא הפרטות לאו מצוות הן, ואילו על הפרטות שנאמרו אח"כ הרי היו מצווים ועומדים מכבר, ונמצא מזה דאי ס"ל כללות נאמרו בסיני ופרטות באוהל מועד נקטינן דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, משא"כ אי ס"ל כללות ופרטות ניתנו בסיני אז שפיר י"ל דשכר מצוה איכא בהאי עלמא עכ"ד.

והנה בפרשתן (י"ג דף ע"ג מדפ"ס) עה"פ וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים, פירש"י הנותרים מן המיתה, מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על עון העגל, הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו, ואין השמדה אלא כילוי בנים, שנאמר ואשמיד פרוי ממעל, ותפלתו של משה בטלה מתצה, שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא עכ"ד, מבואר מזה שסיבת מיתת נדב ואביהוא היתה בשביל חטא העגל. אך בס' שפת אמת (פ' בראשית) כתב לבאר דברי המד"ר פ' תשא (פ' מ"א-מ"ב) דכשחטאו ישראל באותו מעשה מה עשה משה, נטל את הלוחות מתוך ידו של הקב"ה כדי להשיב חמתו, למה"ד, לשר ששלח לקדש אשה עם הסרסור, הלך וקלקלה עם אחר, הסרסור שהיה נקי מה עשה, נטל את כתובתה מה שנתן לו השר לקדשה וקרעה, אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש, כך עשה משה כיון שעשו ישראל אותו מעשה נטל את הלוחות ושבחן וכו' עיי"ש, ולכאורה קשה, מפני מה הוצרך משרע"ה לשבור הלוחות, הא בלא"ה עדיין לא חלו הקידושין, דהרי קיי"ל בקידושין (ט' דף ע"ג מדפ"ס) דאם אמר לה התקדשי לי במנה והיה מונה והולך ורצה אחד מהן לחזור אפילו בדינר האחרון הרשות בידו עיי"ש, וכיון דהקב"ה קידש את ישראל בנתינת התורה, א"כ כל כמה שלא קיבלו כל התורה אף אם כבר קיבלו הלוחות לא חלו עדיין הקידושין וכשסר לבם ונתחרטו דינם כפנויה עיי"ש, ולפי"ז יש להם לישראל אמתלא על מעשה העגל. אך כתב שם, עפ"מ דאיתא במד"ר (פ' י"ג-ט"ו-ט"ז) עה"פ כף אחת עשרה זהב מלאה קטורת, כף אחת כנגד הלוחות שנכתבו מיד הקב"ה וכו', עשרה זהב אלו עשרת הדברות שהיו כתובים בלוחות וכו', מלאה קטורת שתרי"ג מצוות כלולות בהן, קטרת עולה

הדיבור חמור ופז"ר הוא עשה דקודם הדיבור, ולכן ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה, הא להו היינו לבני ארץ ישראל דס"ל כשיטת הירושלמי הנ"ל דעשה דקודם הדיבור קל א"כ ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה עכ"ד, ולפי"ז י"ל דלכן לא נשאו נשים, דס"ל דעשה שלפני הדיבור אינו דוחה ל"ת.

ובספר בית האוצר (ח"א כלל א' אות ד') כתב דזה אי למידין מקודם מ"ת או לא תליא בפלוגתא בבלי וירושלמי אי אמרינן דעשה דקודם הדיבור דוחה ל"ת שלאחר הדיבור, דלכאורה יש לחקור בענין מצוות התורה אם ניתנו דייקא בפעם אחת בסיני וכל מה שאנו מחוייבים רק מכח קבלת התורה בסיני, או דמתן תורה לא היה רק בפעם אחת בסיני, אלא כבר מזמן האבות התחילה נתינת התורה, דלאברהם נמסרה מצוות מילה, וליעקב גיד הנשה, ובמצרים מצוות הפסח וכדומה, וחיובנו בתו"מ עוד מזמן הציווי אפילו קודם מ"ת בסיני, וכמו"כ נמשך נתינת התורה כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר עד פטירת משה, ולפי"ז א"א דהמצוות קודם הדיבור ניתנו בגדר מ"ת, א"כ אין שום סברא לחלק בין המצוות, משא"כ אם כל המצוות כוחם יפה רק ע"י שניתנו לישראל במתן תורה בסיני, אז שפיר י"ל דעשה דקודם ד אין דוחה ל"ת שלאחר הדיבור, ובזה נמי תליא אי למידין מקודם מ"ת או לא, דלסברת הירושלמי דלפני מ"ת לא חשיב התחלת קבלת התורה, שפיר י"ל דאין למידין מקודם מ"ת, משא"כ אי נימא דקבלת התורה נחשבת כבר מהאבות שפיר אמרינן דילפינן מקודם מ"ת עיי"ש.

ולכאורה יש להעיר, דהתוס' במסכת ר"ה (דף י"א.) ד"ה אלא, הביאו ממדרש תנחומא פרשת וירא (אות י"א) שאברהם אבינו נימול בט"ו בניסן, דאמרינן שהמלאך סרט לו סריטה בכותל דלשנה האחרת כעת חזיה וגו', ובט"ו בניסן נאמר ובו ביום נימול עיי"ש, ובמדרש שכל טוב (פרשת לך) עה"פ ואת בריתי אקים את יצחק איתא, כתיב בפרשת לך (י"ז-י"ח) בעצם היום הזה נמול אברהם וגו', וקתיב בפרשת בא (י"ב-י"ג) ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים, אלמא דפסח נימול אברהם עיי"ש, ובסדר עולם רבה (פרק א') כתב דאברהם אבינו נולד שנת אלף תתקמ"ח, וקתיב בפרשת לך (י"ז-י"ח) ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו בשר ערלתו, הרי שנימול בשנת ב' אלפים מ"ז (סדר הדרות שנת ב' אלפים מ"ז) שהיתה שנה י"ד במחזור ק"ח, שסימנה היה גכ"ז, שנה מעוברת, ונמצא דיום ט"ו בניסן חל בשבת, ולפי"ז קשה למ"ל קרא דמילה דוחה שבת, אמאי לא ילפינן מאברהם אבינו שמל עצמו בשבת, חזינן מזה דמילה דוחה שבת, ובפשיטות י"ל, משום דאין למידין מקודם מתן תורה.

ובזה יבואר דברי המדרש, דאהרן היה לו טענה אמאי נענשו נדב ואביהוא, הלא כתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו, דלכן שנית בסיני להורות דמילה דוחה שבת, ולכאורה למ"ל קרא תיפ"ל ממילת אברהם דדחי שבת, וע"כ דס"ל אין למידין מקודם מ"ת, ומעתה ס"ל כשיטת הירושלמי דעשה שקודם הדיבור אינו דוחה ל"ת, ולפי"ז י"ל דלכן לא נשאו נשים ואמאי נענשו, ועכ"ו וידום אהרן ודו"ק.

ואיתא במדרש רבה פ' כי תצא (פרשה א-י), ולמה התינוק נימול לשמונה ימים, שנתן הקב"ה רחמים עליו להמתין לו עד שיהא בו כחו וכו' עיי"ש, וכתב במאיר עיני חכמים (ח"א סי' י"ז אות ה'), דלכאורה קשה אמאי לא אמרינן דהמצוה יהא מגין על התינוק, וע"כ הטעם הוא משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא עיי"ש.

ובזה יבואר המדרש, מה הול"ל וביום השמיני ימול בשר ערלתו, דהטעם דמלין לשמונה ימים כדי שיתחזק כחו, דהמצוה אינה מגינה עליו, משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ומעתה ס"ל כללות נאמרו בסיני ופרטות באוהל מועד, ולא נכלל כל התורה בעשרת הדברות, ולא חלו הקידושים, ואיכא אמתלא על חטא העגל, ושלא כדין מתו נדב ואביהוא, והיינו רבותיה דאהרן דאעפי"כ וידום אהרן ודו"ק.

ה) עוי"ל, דאיתא במסכת יבמות (דף ס"ד.), ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל, מלמד שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד, וזה לא עסק בפז"ר, לא נמצא זה גורם לשכינה שתתלק מישראל, אבא חנן אמר משום ר' אליעזר חייב מיתה, שנאמר ובנים לא היו להם הא היו להם בנים לא מתו עיי"ש, שבואר מזה דלכן מתו נדב ואביהו מפני שלא נשאו נשים.

ובספר אור תורה מהגה"ק מאוסטראווצע זצ"ל פ' לך (אות י"א) כתב, דבאמת היה התנצלות לנדב ואביהוא שלא נשאו נשים משום שהיו כהנים, וכהן אסור בגיורת מה"ת משום זונה כמ"ש הרמב"ם (פ"ה מהא"ב ה"א), ובשעת מתן תורה היו כל ישראל כגרים ולכן לא היו יכולים לישא אשה, אך י"ל דעשה דפריה ורביה דוחה הל"ת דזונה עיי"ש.

אך י"ל, דבפרדס דוד (פ' לך) כתב לפרש, הא דאיתא בקידושין (כ"ט.), אמר רב יהודה אמר שמואל, הלכה נושא אדם אשה ואחר כך ילמוד תורה, ר' יוחנן אמר ר' יוחיים בצוארו ויעסוק בתורה, ולא פליגי הא לן והא להו, ורש"י ותוס' מדחיקים בפירושם הא לן והא להו, אך י"ל פירוש אחר, לפי"מ דאיתא בקידושין (ל"ז.) בשלמא למ"ד מושבות כל מקום שאתם יושבים משמע (ומושב דכתיב גבי חדש לאו לירושלמי וישיבה אתא), היינו דכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח, ממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול, אלמא אקרוב עומר והדר אכול עיי"ש, וכתבו התוס' (ד"ה אקרוב), בירושלמי מקשה למה לא אכלו מצה מחדש, יבוא עשה דבערב תאכלו מצות וידחה ל"ת חדש, ומתוך דאין עשה דקודם הדיבור דוחה ל"ת שלאחר הדיבור עיי"ש, ובשו"ת יד אליהו מקשה מהא דביבמות (ה) רוצה הגמ' ללמוד דעדל"ת שיש בו כרת מפסח ומילה ותמיד שהם דוחין לא תעשה דשבת שיש בה כרת, ופריך מה להניי שכן ישנן לפני הדיבור (דפסח ומילה הוי לפני הדיבור, וגם מצוות הקרבת תמיד מבואר במסכת חגיגה (דף ו.) דהיה לפני הדיבור), משמע דעשה דלפני הדיבור חמור, ובירושלמי משמע דקל, ועכצ"ל דהש"ס דילן פליגי אירושלמי וס"ל לתלמודא דידן דעשה דקודם הדיבור עדיפא לענין דחייית לא תעשה, וא"כ י"ל דפז"ר הוה עשה דקודם הדיבור ות"ת עשה דלאחר הדיבור, וא"כ שפיר משני הא לן לבני בכל דס"ל דעשה דקודם